

Поступ українського краєзнавства

Здобуття Україною незалежності стало могутнім стимулом відродження духовності й історичної пам'яті народу. Небачено розширилися межі наукового пошуку й коло людей, причетних до вивчення і збереження багатотисячолітніх культурних традицій. На тлі загального посилення інтересу суспільства до витоків і джерел духовності з кожним роком примножується потенціал і урізноманітнюються функції краєзнавства, зростає його виховна роль.

На рубежі тисячоліть, у період переоцінки цінностей і творення нових форм людського співжиття виховний і об'єднуючий потенціал «малої історії» стає особливо вагомим.

На початку третього тисячоліття український краєзнавчий загал, який веде свій славетний родовід від легендарних літописців часів могутньої Київської Русі та героїчної доби козаччини, має вагомі підстави для святкування ювілею інституції, що започаткувала 90 років тому організаційне об'єднання розпорошених на українських теренах регіональних і місцевих осередків дослідників рідного краю.

Кожен, хто цікавиться минулим своєї країни, знаходить теми і сюжети для самостійного наукового пошуку у величезному часовому діапазоні – від часів трипільської культури до наших днів. Свій слід в історії залишили античні держави Північного Причорномор'я і середньовічні міста-фортеці, запорозькі Січі, блискучі шедеври архітекторів XVIII–XIX століть. Тисячолітні храми і рядова міська забудова середньовіччя, що збереглися до наших днів – це те, що ми повинні не тільки досконально вивчити і зберегти, а й передати у спадщину нашим нащадкам.

Український краєзнавчий рух, що веде свій родовід від легендарних літописців часів могутньої Київської Русі, героїчної доби козаччини, недовгої, але знаменної пори Центральної Ради, часів тоталітаризму та епохи національно-демократичного відродження, є ваговою складовою української національної історії, культури та духовності.

Відомі діячі науки, літератури та мистецтва, шанувальники рідної природи та культури в усі часи української історії дбали про ретельне вивчення та дбайливе збереження для майбутніх по-

колінь історичних, мистецьких, фольклорно-етнографічних надбань, побутово-господарських традицій рідного народу.

Для України краєзнавство завжди було не лише міцним фундаментом історичної пам'яті, а й формою самозахисту від ударів долі. Безпрецедентні гоніння царизму на українську культуру й мову загрожували українству національною смертю, і тільки самовіддані зусилля кількох поколінь краєзнавців підтримували в суспільстві інтерес до культури, мови, традицій українського народу. Обстоювати українські національні цінності і в імперські, і в радянські часи значило свідомо піддавати свою долю неабияким випробуванням.

Ідея створення інституції, яка б займалася проблемами місцевої історії, виникла у 20–40-х рр. XIX ст. 1843 року в Києві було створено Тимчасову комісію для розгляду давніх актів, котру зазвичай називали Археографічною. У її роботі, поряд із видатними науковцями М. Костомаровим, О. Лазаревським, О. Левицьким, М. Максимовичем, В. Іконниковим, брав активну участь і Тарас Шевченко.

Величезне значення для становлення українського краєзнавства мала плідна діяльність «Товариства Нестора-Літописця» при Київському університеті Святого Володимира, Одеського наукового товариства історії та старожитностей, Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, Наукового історико-філологічного товариства при Харківському університеті, Подільського церковного історико-археологічного товариства, Товариства дослідників Волині у Житомирі та багатьох інших регіональних об'єднань поціновувачів рідного краю. Розвитку краєзнавства сприяло й проведення п'ятнадцяти Археологічних з'їздів, шість із яких відбулися в Україні.

Значну увагу краєзнавству, його освітньо-виховній функції приділяли видатні вчені та діячі української культури: М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, Д. Багалій, Д. Яворницький та інші, чия плідна праця наприкінці XIX – на початку XX ст. сприяла розвитку краєзнавства як науки та усвідомленню її нерозривного зв'язку з освітньою галуззю. На думку І. Франка, добре поставлена краєзнавча робота в школі «дає змогу докладно ознайомитись зі своїм краєм і

усією Батьківщиною... Адже це перший ступінь, перша прикмета раціональної освіти – знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого, об'єднаного організму».

У роки національно-визвольних змагань українського народу, в умовах Першої світової та громадянської воєн виникали і активно функціонували численні краєзнавчі організації, опираючись на підтримку Центральної Ради, гетьманського уряду, Директорії.

1917 року в Києві розпочав діяльність Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва під головуванням Михайла Грушевського. Того ж року з ініціативи художника Сергія Васильківського в Харкові було засновано товариство «Музей Слобожанщини». Серед вагомих справ, започаткованих у період Української революції, здійснювалися заходи щодо впорядкування могили Тараса Шевченка в Каневі, створення Національної галереї, Всеукраїнського «Шевченківського» або «Пам'яtkового» музею. У надзвичайно складних умовах українська інтелігенція зуміла не лише зберегти, а й реально примножити краєзнавчі традиції, зробити їх вагомим чинником ствердження національної ідеї.

Провідну роль у розвитку й організації краєзнавчої роботи взяла на себе Українська академія наук. У першому її Статуті, затвердженому гетьманом П. Скоропадським 1918 року, йшлося, що Академія у Києві «ставить собі на меті, окрім загальних наукових завдань, виучувати сучасне і минуле України, української землі та народу».

На початку 1920-х років в структурі історико-філологічного відділу ВУАН плідно працював ряд комісій краєзнавчого профілю. Етнографічна комісія утворена 1920 р. як секція Українського наукового товариства. 1921 р. етнографічна секція увійшла до складу ВУАН. З 1925 р. секцію перейменовано на Етнографічну комісію ВУАН. До комісії входили відомі вчені, етнографи, краєзнавці – А. Лобода (голова), М. Біляшівський, О. Косач, П. Демущий, Л. Ревуцький, М. Рудинський, В. Ляскоронський, С. Терещенко, В. Модзалевський та ін. Головним завданням комісії було збирання етнографічних і краєзнавчих матеріалів. До роботи залучалося широке коло вчителів, студентів, культпрацівників, аматорів-краєзнавців, або кореспондентів. З комі-

сією співпрацювало багато краєзнавчих гуртків та етнографічних товариств на місцях, особливо шкільних, був запроваджений спеціальний «краєзнавчий практикум» для учнівської молоді. Результати досліджень членів комісії публікувалися в «Етнографічному віснику» та «Бюлетені».

Дослідженням і охороною історико-культурної спадщини займалася Археологічна комісія, утворена 1921 р. Головою обраний Ф. Шміт, члени комісії – М. Василенко, О. Грушевський, А. Дахнович, В. Іконников, Ф. Ернст (секретар), Т. Красицький, М. Макаренко, В. Щербина, Д. Щербаківський, М. Біляшівський (товариш голови) та ін. Краєзнавчими проблемами займалися секції етнографії, музеєзнавства, історії мистецтва.

Активно розробкою краєзнавчих проблем займалася секція етнографії, етнології і краєзнавства науково-дослідної кафедри історії України. Вона була створена у жовтні 1921 р. в Харкові академіком Д. Багалієм, який вважав, що вивчення історії окремих регіонів повинно стати першою сходинкою на шляху до побудови загальної концепції історії України і написання фундаментальних праць. Обґрунтувавши ідею вивчення історії по окремих регіонах (т.зв. «обласна концепція»), Д. Багалій виступив засновником наукової школи, яка відіграла важливу роль у розвитку системних регіонально-історичних досліджень. Секцію очолював О. Ветухов, в її роботі брали участь П. та О. Ковалевські, Я. Риженко, П. Білецька. Однією з головних напрямів її діяльності були краєзнавчі та етнографічні експедиції та екскурсії.

Глибокою зацікавленістю відзначалася діяльність Київської комісії краєзнавства при ВУАН, утвореної в листопаді 1922 р. До складу названої комісії входили такі відомі українські вчені, як А. Лобода (голова), В. Лучицький (заступник), О. Фомін, І. Шмальгаузен, М. Птуха (заступник), В. Липський, П. Тутковський, М. Василенко, М. Шарлемань та інші. 1923 р. затверджено Президію комісії, в яку увійшли А. Лобода (голова), М. Птуха, Д. Белінг (секретар) та В. Лучицький.

Головним завданням комісії було об'єднання краєзнавчих осередків і координація їхньої роботи, з'ясування стану краєзнавства в Україні та сприяння його поширенню, науково-дослідна робота, складання довідників, посібників, програм, пробудження інтересу до краєзнавчих студій на місцях.

Численними конкретними практичними справами сповнена діяльність Харківської комісії краєзнавства під керівництвом Д. Зеленіна та О. Федоровського, створеної 1923 р. Велику допомогу згаданому координаційному центру надавали патріархи харківського краєзнавства академіки Д. Багалій та Д. Яворницький, в її роботі також брали участь С. Таранушенко, О. Синявський, О. Івановський.

Наприкінці 1923 року в Україні було створено третю академічну краєзнавчу комісію – Одеську, під головуванням С. Дложевського, директора Одеського історико-археологічного музею. Наскільки плідно працювала остання, свідчить хоча б той факт, що одеським дослідникам рідного краю, незважаючи на труднощі, вдалося налагодити видання «Вісника Одеської комісії краєзнавства», зібрати необхідну для постійної роботи бібліотеку.

У роботі комісії брали участь Д. Яворницький, Г. Цомакіон, В. Селінов, В. Стратен, Ф. Камінський, О. Трефільєв. Р. Волков очолював етнографо-діалектологічну секцію, М. Слабченко – соціально-історичну. Філії Комісії працювали в Тирасполі й Херсоні. Члени комісії займалися розкопками Ольвії, Березані, Усатова. Археологічною секцією була складена археологічна карта краю.

Відзначаючи позитивну роль краєзнавчих комісій при ВУАН в академічному звіті Президії ВУАН, академіки В. Липський, А. Кримський, А. Лобода наголошували: «Разом з тим необхідним є те, аби принаймні Центральні комісії краєзнавства у Києві, Харкові і Одесі користувались в урядових установах правами і авторитетами, які відповідають їх державному і науковому значенню».

В окремих округах почали створюватися громадські краєзнавчі товариства (у 1920 – в Ізюмському і Роменському, 1922 – у Волинському і Житомирському, 1923 – у Коростенському, Лубенському, Одеському; 1924 – у Чернігівському, у 1925 – у Дніпропетровському, Луганському, Мелітопольському). За типовим Статутом, основними завданнями краєзнавчого товариства були: наукова обробка даних, що стосуються продуктивних сил краю (округу, району); поширення відповідних відомостей про край; заохочення широких мас до вивчення краю. Краєзнавчі товариства займалися освітньою та видавничою діяльністю: організували лекції, екскурсії, подорожі, створювали бібліотеки, сприяли всебічному вивченню краю.

Потреба у власному краєзнавчому науковому центрі ставала все виразнішою. Вона знайшла відображення у створенні Чернігівського інституту краєзнавства. Керівне ядро інституту (А. Верзилов, С. Воробйов, В. Дубровський та ін.) у жовтні 1924 р. провело губернську краєзнавчу конференцію, на яку зібралось понад 80 осіб. Інститут планувався як самостійна юридична організація з відділеннями в округах. За статутом, затвердженим Чернігівським губвиконкомом, головне завдання його полягало в об'єднанні наукових установ, товариств, організацій, вузів, адміністративних та господарських установ Чернігівщини та окремих осіб для вивчення її в «природно-історичному, соціально-економічному та культурно-історичному відношеннях». М. Грушевський особисто опікувався станом справ Інституту, в липні 1924 р. він приїздив до Чернігова та зустрічався з керівниками Інституту.

Плідно працювали на ниві краєзнавчого руху історичні кафедри Інститутів народної освіти. З 1925 р. в системі ІНО були утворені спеціальні наукові кафедри краєзнавства. Так, наприклад, у Донецькому ІНО була відкрита науково-дослідна кафедра по вивченню Донбасу. Робота проводилася в секціях: соціально-історичній з підсекціями археології та освіти і культурної праці та вивчення природних багатств Донбасу.

Одеське товариство при ВУАН, засноване 28 березня 1926 р. під керівництвом М. Гордієвського, займалося вивченням культурних течій в регіоні, підготовкою літописів окремих населених пунктів, підприємств, організацій. Донецьке товариство, засноване 1926 р., внесло помітний вклад у розвиток музейництва. Полтавське товариство під керівництвом В. Щепотьєва займалося виявленням і опрацюванням пам'яток української матеріальної і духовної культури.

Цікаві завдання вирішували кабінети краєзнавства, одним із яких був Кабінет по вивченню Поділля, заснований при Вінницькій філії Всеукраїнської бібліотеки України навесні 1924 р. Під керівництвом В. Отамановського він, зокрема, займався консолідацією місцевих наукових сил, розробкою питань краєзнавчої бібліографії, популяризацією історичних знань, виданням краєзнавчої літератури. В планах кабінету була підготовка «Бібліографії Поділля», циклу розвідок дослідників Поділля, створення «Енциклопедії Поділлязнавства». Велика увага приділялася вивченню та охороні пам'яток старовини і ми-

стецтва. Фактично кабінет став координаційним центром із дослідження історії, економіки, природи та охорони пам'яток Поділля. Такі ж кабінети діяли в Черкасах, Миколаєві та Умані.

Харківська Слобожанська Комісія стала ініціатором проведення Першої Всеукраїнської краєзнавчої конференції 28–31 травня 1925 р., на яку зібралися 75 делегатів – представників 22 місцевих осередків з усіх регіонів України. В доповіді секретаря Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету О. Буценка зазначалося, що «краєзнавство – це одне з найважливіших завдань відродження нашого господарства, яке може відбутися лише при новому і точному облікові природних багатств і всіх продуктивних сил країни».

Широку дискусію на конференції викликала інформація О. Лазаріса про сучасний стан краєзнавства. Поряд із визначенням основних шляхів діяльності, а саме: «вростати в широкі кола робітничо-селянських мас, найщільніше зв'язуватись з краєзнавцями на місцях, зробити краєзнавство цілим рухом», він фактично закликав нищити всю роботу старих краєзнавців-дослідників і вчених. Проти таких хибних тверджень рішуче виступили Д. Багалій, М. Яворський, О. Яната, М. Шарлемань.

Конференція прийняла звернення до всіх краєзнавчих організацій, в якому, зокрема, говорилося: «Перша Всеукраїнська конференція з краєзнавства була першою спробою виявити краєзнавчі сили УСРР, зробити перший підсумок досягнень, здобутих уже в краєзнавчій роботі, з'ясувати умови роботи та перспективи її, об'єднати краєзнавчі сили України. Конференція показала силу і життєдайність краєзнавчого руху».

Ідея створення краєзнавчого наукового центру реалізувалася, коли Перша Всеукраїнська краєзнавча конференція обрала Український комітет краєзнавства (УКК) при Головнауці, який складала постійно діючий орган із 15 осіб (М. Яворський, Д. Багалій, О. Яната, М. Криворотченко та ін.) і правління з 42 представників окружних краєзнавчих осередків і зацікавлених державних і громадських організацій. (На увічнення цієї непересічної події в листопаді 1998 р. в Харкові було урочисто відкрито меморіальну дошку на будинку, де працював Український комітет краєзнавства).

У жовтні 1926 р. Президія Укрголовнауки затвердила новий склад Комітету, ввівши до нього

В. Левицького, М. Волобуєва, В. Гериновича, К. Дубняка, С. Рудницького. Завдання Комітету, які були викладені в «Положенні про УКК», передбачали: облік, систематизацію та організацію всієї краєзнавчої роботи; розробку планів та програм різних галузей краєзнавчої роботи; вивчення форм і методів краєзнавчої роботи; загальне організаційне і наукове керування роботою існуючих краєзнавчих організацій і утворення нових; зв'язок з центральними, науковими, державними та господарськими установами і організаціями; участь у наукових та громадських з'їздах, що мають відношення до краєзнавчої роботи.

Для надання краєзнавчому руху масовості Український комітет краєзнавства запровадив інститут кореспондентів, на яких покладалося завдання організації краєзнавчих осередків. У програмі роботи кореспондентів Українського комітету краєзнавства, опублікованій у журналі «Краєзнавство» (1927, №1), передбачалося збирання даних про наявність новостворених осередків, читання доповідей на краєзнавчі теми, про матеріали з питань краєзнавства, що вмішувалися в місцевій пресі. Окремо збиралися дані про ентузіастів краєзнавства і сферу їх зацікавлень.

Про досвід і ефективність роботи Українського комітету краєзнавства в ті часи свідчить реальне зростання краєзнавчих організацій і осередків. Якщо в 1925 р. в республіці нараховувалося 5 товариств, 11 гуртків у 5 округах, то на 1 січня 1929 р. діяло 51 товариство, 658 гуртків у 32 округах. Український комітет краєзнавства всебічно сприяв дослідженню історії населених пунктів України, вивченню окремих промислових і сільськогосподарських підприємств, розробці наукових засад пам'яткоохоронної роботи.

Взаємозбагаченню, обміну набутим досвідом значною мірою сприяли творчі зв'язки Українського комітету краєзнавства з Центральним бюро краєзнавства, краєзнавчими організаціями інших республік СРСР та зарубіжних країн. Зокрема, зі звіту УКК за 1929 рік довідуємося, що Комітет підтримував тісні контакти з 61 краєзнавчою організацією в союзних республіках, 8 зарубіжними.

Незважаючи на певні труднощі, здебільшого матеріального характеру, в 1927 р. співробітникам Українського комітету краєзнавства вдалося налагодити у м. Харкові видання науково-мето-

дичного журналу «Краєзнавство», розрахованого і на науковців, і на широкий краєзнавчий актив. Матеріали, опубліковані на його сторінках в 1927–1930 рр., дають яскраве уявлення про основні напрями краєзнавчої роботи, реальні здобутки місцевих організацій, окремих краєзнавців.

1927 р. вийшло 3 номери, в 1928–1929 рр. – по 10 номерів, 1930 р. – 5 номерів. Редакція журналу вбачала своїм завданням «об'єднати краєзнавчі сили, піднести їх роботу на наукову основу, поставити перед краєзнавцями актуальні проблеми, висунуті сучасним життям».

Журнал «Краєзнавство» став важливим етапом у розвитку краєзнавчої справи в Україні, він мав велике значення для консолідації краєзнавчих сил, для комплексного вивчення історії України.

Одним зі своїх головних завдань Український комітет краєзнавства вважав порушення проблеми підготовки кадрів для краєзнавчої роботи та обліку краєзнавчих сил республіки. Зусиллями Комітету 1928 р. масовий краєзнавчий рух охопив 32 округи республіки, запроваджувалися спеціальні курси, кореспондентами УКК читалися лекції, проводилися семінари. Комітетом були засновані унікальні форми роботи, які сприяли переростанню краєзнавства в масовий рух. Зокрема, він ініціював складання докладної бібліографії методичних матеріалів з краєзнавства, почав створення центральної картотеки і фонотеки краєзнавчих об'єктів.

Реальним кроком уперед у заснуванні наукових форм краєзнавства стала діяльність на цій ниві видатного українського історика М. Грушевського. Утворені ним в 1924–1925 рр. при кафедрі історії України комісії порайонного дослідження (Києва та Правобережної України, Лівобережної України, Полудневої України та Західної України) ставили розробку краєзнавчих проблем на рівень високих вимог академічної науки, утворювали, за словами М. Грушевського, «асоціацію порайонного дослідження історії України».

Отже, в 1920-х роках академічними установами України було набуто цінний і важливий досвід краєзнавчих досліджень, їхньої безпосередньої організації на місцях, залучення до цієї справи широких кіл громадськості. На початку 1930-х років в Україні було понад 30 тис. активних краєзнавців.

В умовах активного формування тоталітарної системи, панування вульгарно-соціологічних схем демократичний за своїм характером краєзнавчий пошук, студіювання певних регіонів не вкладалися в тогочасні концепції вітчизняної історії, не узгоджувалися з монопольним правом кремлівських ідеологів на істину. Саме це і стало однією з причин ліквідації численних краєзнавчих організацій, масових незаконних репресій в середовищі самовідданих дослідників рідного краю.

Звинувачені в українському буржуазному націоналізмі, ідеалізації патріархальщини, зв'язках з міфічними контрреволюційними організаціями краєзнавчі осередки були розгромлені, журнали й інші краєзнавчі видання закриті, зруйновано велику кількість унікальних пам'яток історії та культури, а найактивніші діячі стали жертвами політичних репресій.

На рубежі 1920–1930-х років краєзнавчий рух в Україні почав згортатися. Зі сторінок газет і журналів все частіше сипалися звинувачення на адресу Українського комітету краєзнавства, його окремих діячів, яким приписувалися націоналізм, участь у різноманітних ухилах, у відкритій контрреволюційній діяльності. Зокрема, журнал «Советское краеведение» (1931 р., №2) прямо звинувачує УКК в об'єднанні «опортуністичних, антирадянських» сил, що приховуються під гаслами «академізму, аполітичності». За подібними звинуваченнями, як правило, йшли арешти. Так, на основі сфабрикованих справ були репресовані голова Українського комітету краєзнавства М. Яворський, заступник голови УКК М. Криворотченко, члени комітету М. Волобуєв, В. Геринович, С. Рудницький, О. Яната і багато інших. Практично весь склад Українського комітету краєзнавства було репресовано.

Масові незаконні репресії проводилися і на місцях. Їх жертвами стали директори і працівники багатьох музеїв, організатори та члени краєзнавчих товариств, багато авторів і видавців краєзнавчої літератури.

Відродження краєзнавства поступово відбувається вже в перші повоєнні роки. В 1950-х роках намітилися позитивні тенденції збільшення випуску літератури з краєзнавчої проблематики. В цей період в Україні побачили світ цікаві роботи з історії міст – Львова, Харкова, Києва, Одеси, Севастополя, Вінниці, Житомира, Луганська, Луцька, Чернігова, окремих промислових і сільськогосподарських підприємств.

У перші повоєнні роки основна увага у краєзнавчій роботі приділялася вивченню і дослідженню історії міст і сіл України. 1949 р., зважаючи на виключне наукове значення дослідження історії міст і сіл, при Президії АН України була утворена спеціальна комісія, до складу якої увійшли провідні вчені-історики, літератори, фахівці з інших спеціальностей. На комісію покладалося завдання наукової координації досліджень в цій галузі, залучення до їхнього проведення наукових установ Академії наук, кафедр вищих навчальних закладів, культурно-освітніх організацій. Сам факт створення такої комісії свідчив про наявність сформованої громадської думки щодо необхідності активізації в Україні досліджень з історії міст і сіл.

29 травня 1962 року ЦК Компартії України прийняв постанову про видання «Історії міст і сіл УРСР». Для його підготовки була створена Головна редакційна колегія, до складу якої увійшли провідні вчені. Інститут історії АН УРСР здійснював науково-методичне керівництво роботою, Головна редакція Української радянської енциклопедії – наукове редагування усіх томів, Державна історична бібліотека формувала картотеку краєзнавчої літератури.

26-томна «Історія міст і сіл Української РСР» – праця, яка започаткувала новий напрям у вітчизняній історіографії і сьогодні не має аналогів у світі, стала результатом об'єднання зусиль понад 100 тисяч літописців – дослідників рідного краю – науковців, працівників культури, вчителів, краєзнавців-аматорів. Завдяки цьому виданню всі міста, містечка й численні села України отримали свою біографію, в якій зафіксовано основні історичні етапи їхнього розвитку. Основне значення цієї праці полягає в тому, що до її написання, до витоків своєї історії долучилися десятки тисяч самодіяльних дослідників, шанувальників свого минулого. А цьому немає ціни. Вона дала могутній поштовх розвитку краєзнавчого руху в Україні, сприяла поширенню серед населення знань про рідний край, його історію, традиції, культуру, підвищила інтерес до пізнання і вивчення історії українського народу.

Загальний обсяг цієї титанічної праці, яка досі не має аналогів у світі, становив 2360 авторських аркушів, у томах вміщено 1340 статей з історіями обласних і районних центрів та інших значних населених пунктів, 8619 статей

про всі селища міського типу та центри сілрад, уміщено 9 тисяч ілюстрацій.

Іншим важливим напрямом відродження краєзнавства став громадський рух за увічнення історії українського козацтва. Як відомо, в період 1930–1950-х років козацька тематика перебувала не в пошані ідеологічних провідників нашого суспільства. Вона поступово зникла з програм наукових досліджень, активно вилучалася з видавничих планів, сторінок періодичних видань.

Із метою увічнення найвидатніших історичних подій, пов'язаних з історією українського козацтва, для збирання, систематизації і зберігання монументальних речей і споруд, матеріальних і музейних знахідок пропонувалося утворити в м. Запоріжжі, на острові Велика Хортиця, що був одним із важливих центрів Запорозької Січі – Державний історико-культурний заповідник і розмістити на його території Музей історії запорозького козацтва з п'ятьма діорамами, тематичний садово-декоративний парк та етнографічний відділ. ЦК КПУ, обговоривши записку з цього питання, 31 серпня 1965 року прийняв постанову «Про увічнення пам'ятних місць, пов'язаних з історією українського козацтва». Аналогічну постанову 18 вересня 1965 р. прийняв і уряд республіки. Згаданими документами територія острова Велика Хортиця в м. Запоріжжі загальною площею 3 тисячі гектарів оголошувалася Державним історико-культурним заповідником. 6 квітня 1993 р. Уряд України прийняв постанову «Про національний заповідник «Хортиця».

Велику увагу дослідники краю приділяли створенню Музею народної архітектури і побуту в Переяславі-Хмельницькому, Львові, Ужгороді та Музею народної архітектури та побуту України в м. Києві.

Ідея створення музею під відкритим небом у Києві в повоєнні роки неодноразово порушувалася представниками наукової і творчої інтелігенції. Це питання, зокрема, ставили перед урядом України академіки Б. Патон, М. Рильський, О. Гончар, О. Корнійчук, члени-кореспонденти М. Сиваченко, Ф. Шевченко, доктори наук Г. Логвин, К. Гуслистий, О. Касименко, М. Брайчевський та ін.

17 липня 1976 року відбулося відкриття першої черги Державного музею народної архітектури та побуту України.

Як своє пріоритетне завдання краєзнавці розглядали увічнення подвигу українського народу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. На середину 1980-х рр. в містах і селах України було встановлено понад 8 тис. пам'ятників воїнам-землякам.

9 травня 1981 р. у Києві було відкрито меморіальний комплекс «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» На дніпровських схилах на площі створено архітектурно-скульптурний ансамбль, що включає музейний комплекс, чашу «Вогонь Слави», Алею міст-героїв, майданчик воєнної техніки часів війни, 7 скульптурних композицій.

У розвитку краєзнавства, його наукових основ велике значення мало створення 1979 року у структурі академічного Інституту історії відділу історичного краєзнавства, на який, серед інших завдань, покладалася підготовка «Зводу пам'яток історії та культури», який буде першим фундаментальним виданням про нерухомі пам'ятки – археології, історії, архітектури, монументального мистецтва, які мають історичну, наукову або художню цінність.

Починаючи з 1980 року, започатковано проведення всеукраїнських наукових конференцій з історичного краєзнавства (Вінниця, Полтава, Чернігів, Кам'янець-Подільський, Миколаїв, Луцьк, Черкаси, Харків, Дніпропетровськ, Донецьк, Хмельницький), яких на сьогодні вже проведено 13, першу Всесоюзну краєзнавчу конференцію (Полтава), десятки круглих столів, симпозіумів, семінарів, сотні регіональних конференцій, значення яких для розвитку історичного краєзнавства було величезним. Вони стали науковою школою для сотень краєзнавців, сприяли переростанню краєзнавства у могутній громадський рух.

На хвилі демократичних перетворень, національного піднесення суспільства 27 березня 1990 року в Києві відбувся I-й Всеукраїнський краєзнавчий з'їзд, який мав статус установчого для Всеукраїнської спілки краєзнавців (ВСК) – повноправної спадкоємиці традицій, впроваджених свого часу Українським комітетом краєзнавства. Головою правління Всеукраїнської спілки краєзнавців було обрано доктора історичних наук, академіка АН України П. Т. Тронька. Відповідно до затвердженого з'їздом Статуту, основним завданням діяльності ВСК було виховання у громадян почуття національної самосві-

домості, глибокої поваги до історії, культури, мови, традицій українського народу, а також інших народів, пов'язаних із ним своєю долею, шанобливе ставлення до скарбів рідної природи та культури.

Членам Спілки належить головна участь у краєзнавчих, етнографічних і фольклорних експедиціях, підтримка дієвих зв'язків з усіма бібліотечними установами держави, надання методичної допомоги колекціонерам-аматорам і досвідченим збирачам української старовини.

1993 року ВСК поновила випуск репресованого журналу «Краєзнавство». У пам'ять про своїх славетних попередників, які стали жертвами тоталітарного режиму, почали видаватися документальні збірники «Репресоване краєзнавство». В усіх областях постійно виходять у світ краєзнавчі монографії, путівники, буклети, довідники. Встановлено спілчанську Премію ім. Дмитра Яворницького.

Краєзнавці України беруть найактивнішу участь у підготовці масштабного загальнонаціонального видання – науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» – про трагічні роки політичних репресій. В рамках Державної програми «Реабілітовані історією» (Постанова КМУ від 11.09.1992 р. №530) на сьогодні в усіх областях видано 100 книг, у яких названо сотні тисяч прізвищ громадян України, котрі стали жертвами політичних репресій комуністичного тоталітарного режиму, вперше опубліковані унікальні архівні документи, нариси, статті.

Члени Спілки проводять і значну пам'яткоохоронну роботу, розробляють туристично-екскурсійні маршрути, беруть участь у створенні нових і поповненні експозицій існуючих музейних закладів, розвивають освітянське краєзнавство, готують краєзнавчі підручники для шкіл і вишів, допомагають вітчизняному туризму в усіх його формах.

Основними пріоритетами у своїй діяльності Спілка вважає – виховання у громадян почуття національної самосвідомості, глибокої поваги до історії, культури, мови, традицій українського народу, а також інших народів, пов'язаних з ним своєю долею, шанобливе ставлення до скарбів рідної природи і культури, всебічне сприяння розвитку державності незалежної України, відродження духовності та історичної пам'яті українського народу.

25 грудня 1996 року відбувся II з'їзд ВСК, який підбив підсумки виконання статутних положень і поставив завдання на майбутнє, прийняв постанову, в якій підкреслювалося, що «демократичне за своїм характером, формами й методами роботи краєзнавство не лише виконує науково-пізнавальні функції, а й сприяє вирішенню назрілих народногосподарських проблем».

За минулі роки були створені численні краєзнавчі осередки в містах і селах, у навчальних закладах, виріс і згуртувався великий загін краєзнавців.

У Розпорядженні Президента України від 19 жовтня 2000 р. «Про забезпечення комплексного розвитку малих міст України» доручено Кабінету Міністрів «забезпечити підготовку за участю Національної академії наук України «Історії міст і сіл України» у новій редакції».

Указ Президента від 23 січня 2001 року «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» надав нового поштовху в розвитку краєзнавчого руху.

Кабінет Міністрів України розробив і прийняв постанову від 10 червня 2002 року «Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року», яка передбачає, зокрема: утворення наукових центрів краєзнавчих досліджень в АР Крим, областях, містах Києві і Севастополі; розробку програми з курсу «Краєзнавство» для вищих навчальних закладів гуманітарного профілю, загальноосвітніх шкіл, удосконалення підготовки та перепідготовки фахівців з краєзнавчої роботи.

29–30 жовтня 2003 року відбувся III з'їзд Спілки. Серед головних завдань Спілки, визначених постановою III з'їзду, було зосередити зусилля активу на виконанні вимог Указу Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» та практичній реалізації, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року, забезпечити піднесення наукового рівня загальнотеоретичних розробок, підготовку узагальнюючих праць з окремих напрямів краєзнавства, розширити роботу з популяризації досліджень, активніше залучати громадськість до збереження та популяризації національної історико-культурної спадщини; активніше співробітничати з державними установами, науково-дослідницькими центрами, закладами культури й освіти, полі-

тичними партіями та громадськими організаціями, зацікавленими в розвитку краєзнавства, відродженні історичної пам'яті українського народу, збереженні унікальних природних скарбів рідної землі.

Питання виконання рішень III з'їзду постійно перебували в полі зору правління Спілки, яке періодично скликало пленуми з найнагальніших проблем краєзнавчої діяльності, а також Президії правління, що проводила свої засідання щоквартально. 2004 року Спілкою разом з НАН України та громадськими організаціями було підготовлено масштабну, XI-у за ліком, Всеукраїнську наукову конференцію з історичного краєзнавства, що відбулася в місті Хмельницькому. А наступного, 2005-го, було проведено низку заходів, зокрема ювілейний пленум правління в Харкові, присвячених 80-річчю Всеукраїнської спілки краєзнавців.

Визначальною подією для краєзнавців України стало прийняття Кабінетом Міністрів України постанови №908 від 16 жовтня 2008 року, за якою відповідно до статті 7 Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», враховуючи видатні заслуги в забезпеченні розвитку української національної культури, Спілці надано статус Національної.

З особливим піднесенням сприйняли цю звістку понад 300 делегатів і гостей IV з'їзду Спілки, який відбувся 28 жовтня 2008 року в Українському домі.

На з'їзді було прийнято звернення, в якому зазначалося: «Нам, як літописцям рідної землі, випала висока честь захищати наше історичне минуле, донести до майбутніх поколінь все те, що відбувалось на кожному клаптику української землі, у повному енциклопедичному багатотомному виданні «Історія міст і сіл України». Національна спілка краєзнавців України закликає українську громадськість наполегливо і принципово відстоювати інтереси та пропагувати досягнення національної культури, втілювати у життя нові ініціативи і важливі загальнонаціональні проекти по об'єднанню українського суспільства, зміцненню авторитету України у міжнародній гуманітарній співпраці».

Надання нашій Спілці творчого статусу та вивіщення її до рангу національної, безперечно, свідчить про вагомий роль українського краєзнавчого руху в утвердженні нашої Неза-

лежної Держави, донесенні до широких верств населення її правдивої історії. У повсякденній діяльності на виконання Державної програми розвитку краєзнавства ми маємо односторонній в особі багатьох наукових і творчих установ, державних органів, громадських організацій, з якими співробітничасмо на широкій ниві дослідження історії «малої батьківщини», разом сприяючи відродженню історичної пам'яті, духовності та національної гідності.

12 червня 2009 року у приміщенні Київського національного університету ім. Тараса Шевченка відбулися пленум правління Національної спілки краєзнавців України, на якому були прийняті Методичні рекомендації по організації роботи регіональних осередків НСКУ, у зв'язку з новим статусом Спілки та нарада «Концептуальні засади організаційно-методичної роботи з підготовки енциклопедичного видання «Історія міст і сіл України». За участю наукової громадськості відбулося обговорення проблем підготовки унікального загальноукраїнського енциклопедичного видання «Історія міст і сіл України». Видання має охопити цілісну історію усіх існуючих і зниклих населених пунктів України, проблеми їх літочислення, визначні історико-культурні пам'ятки, національні святині, видатні постаті української історії та ін. Подібного масштабного видання до цього часу не має жодна країна світу.

25–26 червня 2009 р. Національна спілка краєзнавців України, започаткувавши новий напрям своєї діяльності, здійснила дводенну Науково-краєзнавчу експедицію до Полтавщини. Метою такого масштабного заходу було вивчення стану історико-культурної спадщини краю, надання допомоги у збереженні і відновленні його унікальних національних пам'яток.

У селищі Опішня члени експедиції оглянули Центр гончарства, приділили увагу вивченню умов та проблем його функціонування, поширенню досвіду збереження народних ремесел, реальним потребам у допомозі на рівні місцевих і центральних органів влади.

У с. Лютенці Гадяцького району важливим було питання вивчення наявних матеріалів, пам'яток історії та архітектури, умов, можливостей та шляхів створення музейного комплексу про знаменитих вихідців села Засядька Олександра Дмитровича (видатного інженера-артилериста, генерал-лейтенанта артилерії, конструктора по-

рохових ракет, піонера їх використання у воєнних цілях) та Христового Миколи Федоровича (відомого діяча української культури, який очолював відділ мистецтв при Наркомосі, Київський оперний театр, Музей мистецтв ВУАН, репресований у 1938 році та ін.); висвітлення яскравого козацького періоду в історії села, а також визначення характеру термінових робіт по відбудові у селі Свято-Троїцького собору 1670 року забудови.

У с. Сухому Кобиляцького району члени експедиції зустрілися з громадським активом села, ознайомилися з організацією роботи та станом утримання меморіального музею-садиби Олеса Гончара, можливістю розширення його експозицій, вирішенням питання про виділення додаткового приміщення.

22 жовтня 2009 року у місті Дніпропетровську членами правління НСКУ Клепаком Г.О., Маньковською Р.В., Бажаном О.Г. та Подкурком Р.Ю. спільно з Дніпропетровською обласною організацією Спілки у Національній гірничій академії проведено презентацію книги документальних спогадів про одного з засновників сучасного краєзнавчого руху в Україні, видатного вченого-історика Юрія Зіновійовича Данилюка – «Покликання бути людиною».

20 листопада 2009 року Національна спілка краєзнавців України провела в Українському домі Урочистості з нагоди 230-річчя від дня народження Олександра Дмитровича Засядька – славетного українця, видатного інженера, воєначальника, винахідника першої у світі порохомої ракети.

24 грудня 2009 року у Національному музеї літератури України відбулась церемонія відзначення переможців і дипломантів Першого всеукраїнського конкурсу на кращий громадський музей.

Ініціативу Спілки активно підтримали музейники-ентузіасти з усіх регіонів України. На сьогодні в Україні діє більше 6 тисяч громадських музеїв, з яких 4 тисячі – шкільні. На регіональному рівні у конкурсі взяло участь близько 1000 громадських музеїв, що діють у складі підприємств, установ, організацій та як приватні. 103 із них стали переможцями заключного туру.

Науковці своїм завданням вбачають активне використання широкого потенціалу краєзнавства в національній освіті. Спираючись на багаторічний досвід, узагальнений на XII Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції «Освітнянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи», присвяченій 200-річчю від дня

народження українських просвітителів Івана Вагилевича та Маркіяна Шашкевича (м. Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 6–7 жовтня 2011 р.), краєзнавці стверджують, що освіта є визначальним чинником соціально-економічної, культурної, наукової, політичної життєдіяльності суспільства, повинна мати гуманістичний характер і ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності, а одним із головних пріоритетів освітньої галузі має стати національне виховання з невід’ємною складовою – краєзнавством, спрямованим на залучення молодого покоління до вивчення історії і культури рідного краю, формування свідомого громадянина держави, виховання любові до рідної землі.

Підсумковим документом обговорення нагальних проблем використання краєзнавчої складової в системі освіти стали рекомендації учасників форуму про введення до навчальної шкільної програми предмета «Історія рідного краю», внесення до гуманітарного циклу дисциплін у вищих навчальних закладах усіх профілів навчального курсу «Основи краєзнавства», підготовку підручників із краєзнавства, науково-методичну роботу з викладачами і вчителями дисципліни «Краєзнавство», форми і методи позашкільної освіти, участь у ній бібліотек, музеїв, закладів культури, туристичних організацій.

2015 року відзначаються ювілейні дати в історії Національної спілки краєзнавців України. 90 років тому, в травні 1925 року, під час I Всеукраїнської краєзнавчої конференції було створено Український комітет краєзнавства. 25 років тому, в березні 1990 року його правонаступницею на I Установчому з’їзді стала Всеукраїнська спілка краєзнавців, яку очолив академік НАН України Петро Тимофійович Тронько (1915–2011), 100-річний ювілей якого припадає також на 2015 рік.

За останні три роки НСКУ втілює в життя започатковані ще Українським комітетом краєзнавства та Всеукраїнською спілкою краєзнавців напрацювання в розвитку краєзнавства та реалізовує нові краєзнавчі проекти.

23 січня 2012 року було скликано V (позачерговий) з’їзд Національної спілки краєзнавців України у зв’язку з необхідністю обрання нового складу керівних органів Спілки та її Голови після раптової смерті 12 вересня 2011 року за-

сновника та протягом більше 20 років незмінного керівника Спілки, видатного державного, наукового і громадського діяча, академіка НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька. На обласних конференціях делегатами з’їзду було висунуто 149 членів Спілки, в роботі з’їзду брало участь 134 делегати та численні гості. Головою Національної спілки краєзнавців України було обрано Олександра Петровича Реєнта, заступника директора Інституту історії України НАН України, члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, котрий, починаючи з 2003 року, обирався заступником Голови НСКУ.

За підсумками роботи з’їзду було прийнято Звернення до української громадськості та Постанову, в якій зафіксовано наступні рішення: затверджено звіти Правління та Ревізійної комісії НСКУ за звітний період; затверджено зміни та доповнення до Статуту НСКУ та Положення про Ревізійну комісію НСКУ; обрано головою Спілки до чергового з’їзду Реєнта Олександра Петровича – заступника директора Інституту історії України НАН України, члена-кореспондента НАН України; затверджено голову та членів Ревізійної комісії НСКУ, склад Правління, Президії Правління, заступників голови та відповідального секретаря Спілки на період до чергового з’їзду. З’їзд також прийняв наступні рішення: Правлінню Спілки створити при НСКУ науково-дослідний Інститут краєзнавства за підтримки Інституту історії України НАН України та розробити Положення про нього; Президії Правління Спілки підготувати план заходів по увічненню пам’яті академіка НАН України, Героя України П. Т. Тронька; звернутися до вищих органів державної влади про затвердження Державної програми розвитку краєзнавства до 2025 року; розробити пропозиції щодо співпраці Національної спілки краєзнавців України з центральними і місцевими органами державної влади; звернутися до державних інституцій про внесення до національного класифікатора «Класифікатор професій» професії «краєзнавець»; звернутися до Президента України з пропозицією про встановлення Дня краєзнавця та запровадження звання «Заслужений краєзнавець України»; регіональним організаціям привести у відповідність Положення про регіональну організацію із внесеними змінами

та доповненнями до Статуту НСКУ; приділити увагу музейному краєзнавству, сприяти створенню районних краєзнавчих музеїв, підтримати краєзнавців-колекціонерів у їх експозиційно-виставковій діяльності. З'їзд закликав регіональні організації тісно співпрацювати з центральними, регіональними та місцевими ЗМІ, постійно дбати про поширення кращого досвіду роботи краєзнавчих осередків і окремих літописців рідного краю, брати участь у створенні краєзнавчих теле- і радіопрограм.

Протягом 2012 – початку 2015 рр. Національна спілка краєзнавців України провела V (позачерговий) з'їзд, чотири пленуми Правління, один із яких присвячувався 85-річчю журналу «Краєзнавство» в Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, тринадцять засідань Президії правління, три з яких за участю голів правлінь регіональних організацій.

На пленумах Правління та засіданнях Президії правління розглядалися питання щодо поточної діяльності НСКУ та вирішувалися нагальні проблеми, визначені на з'їзді Спілки першочерговими, зокрема, реалізація рішень V (позачергового) з'їзду НСКУ, реєстрація Державною реєстраційною службою України документів НСКУ, результати перевірки Національної спілки краєзнавців України Рахунковою палатою України (12 березня – 12 квітня 2012 р.), підготовка і проведення пленуму Правління НСКУ, присвяченого 85-річчю журналу «Краєзнавство», пропозиції до Державної програми розвитку краєзнавства на період до 2025 р., організаційна робота регіональних організацій НСКУ, рекомендація до друку чергових номерів журналу «Краєзнавство», краєзнавчих видань Національної спілки краєзнавців України, висунення кандидатів на здобуття Національної премії України імені Тараса Шевченка, положень про Премію імені академіка Петра Тронька НСКУ та Премії імені Героя України Михайла Сікорського, підготовка і проведення Урочистостей з нагоди вручення згаданих премій та Премії імені Д. Яворницького НСКУ, створення при Президії правління Спілки науково-методичного кабінету, формування бібліотеки НСКУ; затверджено розподіл обов'язків членів Президії правління НСКУ, штатний розпис апарату Спілки та план використання бюджетних коштів, заходи по увічненню пам'яті академіка НАН України П. Т. Тронька,

плани заходів НСКУ, звернення до громадськості України щодо відзначення 200-річчя Т. Г. Шевченка, Положення про порядок прийому в члени Національної спілки краєзнавців України, напрями роботи та склад редколегії журналу «Краєзнавство», Положення про обласні організації НСКУ, рішення про прийом нових членів НСКУ та відзначення активістів краєзнавчого руху.

Національна спілка краєзнавців України розробила проект Державної програми розвитку краєзнавства на період до 2025 року. Метою Програми є подальший розвиток краєзнавства, як галузі наукових знань, та розгортання краєзнавчого руху – невід'ємної складової сучасного громадянського суспільства. Завданнями Програми є:

- узагальнення теоретичного і практичного досвіду в краєзнавстві, удосконалення його науково-методологічних основ, поглиблення досліджень джерельної бази, розробка галузевих напрямів: історичного, природничого, географічного, етнографічного, культурно-мистецького, освітянського, пам'яткознавчого, музейницького, бібліотечного, туристичного, екологічного краєзнавства;

- поширення краєзнавчої складової та зміцнення навчально-методичної бази краєзнавства у системі національної освіти;

- популяризація краєзнавчих досліджень і залучення широких кіл громадськості до збереження історико-культурної спадщини України.

Президія НАН України у червні 2013 р. затвердила запропонований Національною спілкою краєзнавців України та Інститутом історії України НАН України оновлений склад Міжвідомчої координаційної ради з питань краєзнавства при Президії НАН України (33 особи, голова – Реєнт О. П., заступники – Даниленко В. М., Коцур В. П., відповідальний секретар – Маньковська Р. В.). Основним завданням Ради є:

- координація наукових досліджень і громадської діяльності в галузі краєзнавства, краєзнавчої роботи навчальних закладів, архівів, музеїв та бібліотек, інших державних установ і громадських організацій;

- науково-методичне забезпечення та контроль за реалізацією завдань Державної програми розвитку краєзнавства.

Національна спілка краєзнавців України підготувала і рекомендувала до друку навчальний підручник для студентів вищих навчальних закладів «Основи краєзнавства». Підручник

уніфікований для всіх спеціальностей, містить сучасні теоретичні та практичні розробки з основних питань краєзнавства. Авторський колектив з урахуванням результатів найновіших наукових досліджень приділив увагу висвітленню науково-методологічних засад краєзнавства, історії розвитку науки, головних напрямів у структурі краєзнавства та впливу краєзнавчих знань на патріотичне виховання молодого покоління. У додатках вміщено навчально-методичний та хрестоматійний матеріал з дисципліни «Основи краєзнавства».

До його написання залучені відомі вчені, педагоги, фахівці з краєзнавства. Поява такого підручника є нагальною потребою не лише освітянського краєзнавства: він сприятиме новому поштовху краєзнавчих досліджень і поглибленню гуманітаризації української освіти.

Головним завданням введення курсу краєзнавства в освіту є збереження її національного характеру, виховання національної гідності, формування у майбутніх громадян національної самосвідомості через любов до рідного краю, відродження історичної пам'яті – чинників, без яких неможливий духовний розвиток нації. Метою підручника «Основи краєзнавства» є представлення краєзнавства як комплексної галузі знань про окремо взятий край, виділення його природних особливостей та історико-культурної самобутності в загальноукраїнському контексті, а також формування в молодих людей патріотичних почуттів, поваги до історії своєї малої батьківщини, необхідності зберігати її духовну спадщину як унікальну складову не лише українського, а й світового надбання.

Підручник включає теоретико-методологічні засади науки краєзнавство і характеристику етапів його історичного розвитку, розкриває внесок видатних постатей у формування наукової галузі, специфіку джерельної бази краєзнавства, дає загальну характеристику країв України; в ньому виокремлено природу та історію краю як предмет краєзнавчих досліджень, зазначено роль науково-освітніх, культурних, музейних, пам'яткоохоронних і туристичних закладів у розвитку краєзнавства. Додатки містять документи з розвитку краєзнавства, теми семінарських занять, довідково-інформаційний матеріал, словник основних краєзнавчих термінів, предметний, іменний покажчики, список ілюстрацій.

До 200-річного ювілею Т. Г. Шевченка НСКУ приурочила видання: Україна Тараса Шевченка: іст.-краєзнав. нариси / упоряд.: Р. В. Маньковська, В. М. Мельниченко; голов. ред. О. П. Реєнт; Харків: Фоліо, 2014. – 575 с.: іл. У пропонованій книжці комплексно розглядається краєзнавчий аспект шевченківської теми у всеукраїнському контексті. До видання увійшло 26 нарисів, підготовлених дослідниками з усіх областей України, АР Крим, міста Севастополя та міста Києва, кожен з яких висвітлює місця, пов'язані з життям та творчістю Т. Шевченка, розповідає про людей, з якими спілкувався поет, а також про музеї та пам'ятники Великому Кобзареві. Ілюстративним доповненням книжки є репродукції, архівні документи, світлини пам'ятників, твори мистецтва тощо. Книга є внеском краєзнавців України до святкування 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка.

Також до святкування 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка було проведено XIII Всеукраїнську наукову історико-краєзнавчу конференцію «Краєзнавча Шевченкіана України», яка відбулася 24–25 жовтня 2014 р. у Шевченківському національному заповіднику в Каневі. На конференції у доповідях та повідомленнях охарактеризовано процес зародження та розвитку шевченківських традицій в різних куточках України, розкрито різні аспекти життя і творчості Т. Г. Шевченка. На основі використання широкого комплексу джерел (архівних документів, наукової літератури, матеріалів періодичної преси і творів мистецтва) учасники конференції висвітлили історію творення всенародної Шевченкіани в Україні, показали широку палітру форм і художньо-мистецьких засобів вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка та популяризації його творчої спадщини в регіонах держави.

27 березня 2014 р. на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Києвознавчі читання: історичні та етнокультурні аспекти», присвячена 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка та 250-річчю від дня народження Максима Берлінського. Організатори конференції: Київський національний університет імені Тараса Шевченка (кафедра етнології та краєзнавства) та Національна спілка краєзнавців України (Київська міська організація). У заході взяли участь

понад 110 осіб – відомі вчені, співробітники наукових установ та викладачі вищих навчальних закладів, аспіранти, працівники бібліотек і музеїв, краєзнавці, студенти й учні – члени Малої академії наук України. Серед учасників конференції близько третини – члени Національної спілки краєзнавців України. Науковий форум розглянув широку киевознавчу тематику: Т. Г. Шевченко і Київ, вшанування пам'яті Великого Кобзаря; діяльність наукових установ, навчальних закладів і наукових товариств, окремих дослідників у галузі киевознавства, в тому числі вчених Київського університету; проблеми топоніміки, адміністративно-територіального устрою, соціально-економічного розвитку та розвитку науки, освіти, культури й мистецтва Києва; питання духовності, повсякденного життя киян.

За результатами цих конференцій побачили світ видання:

– Краєзнавча Шевченкіана України. Матеріали XIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка, м. Канів, 24–25 жовтня 2014 р. / За заг. ред. О. П. Реєнта. – Черкаси, 2014. – 364 с.;

– Києвознавчі читання: історичні та етнокультурні аспекти. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка та 250-річчю від дня народження Максима Берлінського. – К., 2014.

Крім того, Спілка підготувала і ряд інших видань, серед яких можна виокремити:

– Джерела духовності: Науково-краєзнавчі експедиції Національної спілки краєзнавців України 2009–2013 рр. Документи та матеріали / Нац. спілка краєзнавців України; за заг. ред. О. П. Реєнта; упоряд.: Є. В. Букет, С. Д. Гальчак, В. І. Дмитрук, Р. В. Маньковська. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2014. – 340 с.: 8 с. іл. У збірнику подано матеріали та документи науково-краєзнавчих експедицій Національної спілки краєзнавців України, що проводилися в 2009–2013 роках на Полтавщину, Львівщину, Дніпропетровщину, Запорозжжя та Херсонщину, Чернігівщину, Кіровоградщину, Черкащину, Київщину, Вінниччину, Житомирщину, висвітлюються актуальні питання розвитку українського краєзнавства в перших десятиліттях XXI століття та внесок краєзнавців у збереження і

популяризацію історико-культурної спадщини України.

– Материк Краєзнавства: Збірник присвячений лауреатам Премії імені Дмитра Яворницького Національної спілки краєзнавців України. – Донецьк: ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство «ПРОМІНЬ», 2013. – 134., іл. У збірнику подано біографії лауреатів Премії ім. Дмитра Яворницького НСКУ з 1992 до 2012 року, а також відомості про організації, що отримали цю премію.

– Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України / Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 20 листопада 2013 р. Науковий збірник містить доповіді та повідомлення учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України», що відбулася 20 листопада 2013 року в рамках Других краєзнавчих читань пам'яті П. Тронька в Національній історичній бібліотеці України.

– V (позачерговий) з'їзд Національної спілки краєзнавців України (23 січня 2012 року). Матеріали та документи / Упоряд.: В. Дмитрук, Р. Маньковська. – К., 2012. – 182 с., іл. У збірнику подано матеріали та документи V (позачергового) з'їзду Національної спілки краєзнавців України, який підсумував діяльність Спілки та її регіональних організацій за період з листопада 2008 р. до січня 2012 р.

– Журнал «Краєзнавство»: 1927–2011 рр. – Повні електронні версії / Національна спілка краєзнавців України. – 2012 р.

– Щоквартально видається спілчанський науковий журнал «Краєзнавство».

НСКУ продовжує один із напрямів своєї діяльності – науково-краєзнавчі експедиції. 6–7 червня 2012 р. Національна спілка краєзнавців України спільно з Кіровоградською обласною організацією НСКУ здійснила наукову розвідку на Кіровоградщину. Метою подорожі було ознайомлення з історико-культурною спадщиною краю, з'ясування стану збереження пам'яток, зустрічі з науковцями, музейниками, краєзнавцями щодо розвитку краєзнавчого руху на Кіровоградщині.

З метою зібрання матеріалу для видання «Україна Тараса Шевченка», присвяченого 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка, була організована і проведена 24 квітня 2013 року науково-

краєзнавча експедиція Національної спілки краєзнавців України на Яготинщину. Основними завданнями експедиції було зібрання краєзнавчого матеріалу про перебування на Яготинщині Т. Г. Шевченка, подвижницьку діяльність графа Кирила Розумовського, мистецьку спадщину видатної художниці Катерини Білокур.

3–4 жовтня 2013 р. відбулася науково-краєзнавча експедиція НСКУ на Вінниччину «Сакральна історія Поділля», присвячена 1000-річчю заснування Лядовського Усікновенського скельного чоловічого монастиря, метою якої було привернення уваги широкої громадськості до історико-культурної спадщини Поділля, популяризація вагомого краєзнавчого доробку вінницьких краєзнавців серед українського загалу, висвітлення у наукових виданнях і ЗМІ унікальної сакральної історії краю.

22–23 квітня 2014 р. відбулася науково-краєзнавча експедиція «Музейне краєзнавство Житомирщини: суспільно-інтеграційні тенденції та комунікаційні інновації». Експедиція відвідала провідні музейні заклади в Житомирі, Бердичеві, Попільнянському і Коростишівському районах, зустрілася з науковим і краєзнавчим активом.

Національна спілка краєзнавців України проводила й інші заходи, які реалізовувалися через її науково-дослідницьку та просвітницьку діяльність.

Зокрема, 15 березня 2012 року Національна спілка краєзнавців України спільно з Інститутом історії України НАН України та Головною редколегією науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» провели наукову конференцію на тему: «Політичні репресії в Українській РСР 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації» (До 75-річчя «великого терору» в СРСР)». Мета круглого столу полягала у виробленні нових підходів, оприлюдненні нововиявлених документальних матеріалів, які стосуються природи сталінського режиму, механізму державного терору, специфіки політичних репресій в Українській РСР у 1930-і роки.

11 травня 2012 року у Донецькій обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Н. К. Крупської відбулися VII Стусівські читання «Пресвітлої дороги свічка чорна...», організовані управлінням культури і туризму Донецької обласної державної адміністрації, Благодійним фондом Василя Стуса, Донецькою обласною організа-

цією Національної спілки краєзнавців України та обласною бібліотекою ім. Н. Крупської.

30 вересня 2012 р. в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького відбулося засідання Президії правління Національної спілки краєзнавців України за участю голів регіональних організацій НСКУ. Черкащина обрана місцем проведення засідання Президії правління як область, де напрацьовано значний досвід в організації краєзнавчої роботи. Головним питанням порядку денного було обговорення пропозицій до Державної програми розвитку краєзнавства до 2025 року. Важливим розділом програми заходу була шевченківська тематика, зокрема підготовка та відзначення 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. Крім того, на засіданні обговорювалися питання організаційної роботи та інші питання. Учасники заходу ознайомилися з експозицією обласного краєзнавчого музею, музеєм «Кобзаря» в Черкасах, де прийняли рішення про спільні проекти з нагоди 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, та здійснили експедицію історичними місцями Чигиринщини. Зокрема, 1 жовтня 2012 р. члени Президії правління Національної спілки краєзнавців України та голови правлінь регіональних організацій НСКУ відвідали історичні місця, пов'язані з історією українського козацтва, життям і діяльністю Б. Хмельницького: Холодний Яр, Медведівку, Хутір Буда, Чигирин, Суботів, ознайомилися з роботою Національного історико-культурного заповідника «Чигирин», домовилися про співпрацю в питаннях надання території Холодного Яру особливого статусу.

10–12 жовтня 2012 р. за участю Національної спілки краєзнавців України у м. Вінниці відбулася III Міжнародна науково-практична конференція «Роль краєзнавства в соціально-економічному і культурному розвитку регіону». Метою конференції було розкриття ролі краєзнавства в соціально-економічному та культурному розвитку регіону, поглиблення партнерських взаємозв'язків з державними установами, закладами, громадськими організаціями, творчими спілками, національно-культурними товариствами, науковцями, краєзнавцями для збереження історичної пам'яті територіальних громад, забезпечення виявлення, збору та популяризації інформації про минувшину та сьогодення рідного краю.

Під час проведення науково-методичного семінару в рамках засідання Президії правління НСКУ на Волині 4 червня 2013 р. відбувся обмін досвідом регіональних організацій НСКУ, на якому про найкращі досягнення обласних організацій виступили Г. В. Бондаренко (голова правління Волинської обласної організації), О. П. Гончаров (голова правління Київської міської організації), М. Ю. Косило (голова правління Івано-Франківської обласної організації), М. В. Делеган (голова правління Закарпатської обласної організації), І. В. Балибіна (відповідальний секретар Полтавської обласної організації) та інші. За результатами виступів вирішено схвалити та перейняти досвід роботи Київської міської, Волинської, Івано-Франківської, Хмельницької та Черкаської обласних організацій іншим регіональним організаціям Спілки. Члени Президії правління Спілки та голови правлінь регіональних організацій НСКУ ознайомилися з експозицією Літературно-меморіального музею Лесі Українки в с. Колодязному, роботою археологічної експедиції в Шацькому районі, відвідали пам'ятки м. Володимира-Волинського та Меморіальний музей В. Липинського в с. Затурці, зустрілися з керівництвом Волинської обласної ради та історичного факультету Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

7 липня 2014 р. відбулося виїзне засідання Президії правління НСКУ та голів правлінь регіональних організацій у Полтаві. У ході засідання було заслухано інформацію про діяльність Спілки за перше півріччя 2014 р., яку виголосив Голова Спілки, член-кореспондент НАН України О. П. Реєнт, визначено лауреатів Премії імені академіка Петра Тронька НСКУ 2014 р., прийнято рішення про проведення Уроczego вручення Премії імені академіка Петра Тронька НСКУ 2014 р. 15 липня 2014 р. Разом із тим, заслухано інформацію члена Президії правління, голову правління Черкаської ОО НСКУ В. М. Мельниченка про підготовку XIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Краєзнавча Шевченкіана України», присвяченої 200-річчю від дня народження Т.Г.Шевченка, в жовтні 2014 р. у Шевченківському національному заповіднику в Каневі. Також із доповіддю «Краєзнавство Полтавщини: завдання на перспективу» виступив голова правління Полтавської ОО НСКУ, рек-

тор Полтавського університету економіки і торгівлі О. О. Нестуля, про полтавські краєзнавчі видання розповів керівник Центру дослідження історії Полтавщини Полтавської облдержадміністрації О. А. Білоусько. Заслухано доповідь заступника голови Спілки Р. В. Маньковської про концепцію та структуру «Літопису Національної спілки краєзнавців України (2008–2015)».

Після засідання учасникам заходу було запропоновано екскурсію університетом із відвідуванням музею та оглядову екскурсію по історичних пам'ятках м. Полтави. 8 червня в ОКІА «Новини Полтавщини» відбулася прес-конференція голови НСКУ О. П. Реєнта та голови правління Полтавської обласної організації НСКУ О. О. Нестулі про результати засідання Президії правління НСКУ та голів правлінь регіональних організацій, розвиток краєзнавчого руху в Україні та на Полтавщині. У Полтавському краєзнавчому музеї ім. В. Кричевського відбулася презентація журналу «Краєзнавство», видань НСКУ та полтавських краєзнавчих видань.

НСКУ спільно з ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» щорічно з 2012 року в жовтні проводить Всеукраїнський історико-культурологічний форум «Сікорські читання». Метою його проведення є вшанування подвижницького поступу відомого музейного діяча Героя України Михайла Івановича Сікорського.

Спілка є співорганізатором щорічної Міжнародної наукової конференції «Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри», яка відбувається на базі Одеського національного морського університету.

Національна спілка краєзнавців України підписала угоди про співпрацю з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, Національним педагогічним університетом ім. М. Драгоманова, Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України, Державною архівною службою України, меморандуми про співпрацю з ГО «Вікімедіа Україна» та Інформаційним агентством «RegioNews». У рамках реалізації положень підписаних угод і меморандумів реалізуються регулярні спільні заходи. Зокрема, щорічно з 2013 року в Спілці проходить історико-краєзнавча практика студен-

тів 4 курсу історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Студенти, котрі проходили практику в Національній спілці краєзнавців України (керівники практики – Р. В. Маньковська, заступник голови НСКУ та В. І. Дмитрук, відповідальний секретар НСКУ), ознайомилися з діяльністю Спілки, краєзнавчою літературою, документами тощо. Практиканти брали участь у створенні Літопису Спілки, краєзнавчої бібліотеки та архіву. Студенти, зацікавившись діяльністю Спілки, обрали теми для підготовки наукових статей з метою участі в міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, а також виявили бажання стати членами НСКУ.

Інформаційне агентство «RegioNews» є партнером НСКУ. Меморандум про співпрацю було підписано 15 березня 2012 року. Підписанню передувала веб-конференція з керівництвом Національної спілки краєзнавців України, яка відбулася 8 лютого на сайті Інформаційного агентства. У конференції взяли участь: О. П. Реєнт – голова Національної спілки краєзнавців України, член-кореспондент НАН України; Р. В. Маньковська – заступник голови НСКУ; В. І. Дмитрук – відповідальний секретар НСКУ.

З нагоди Міжнародного дня музеїв 18 травня 2012 року в Інформаційному агентстві «RegioNews» відбулася прес-конференція, присвячена реалізації культурологічного проекту Національної спілки краєзнавців України «Музейні скарби України». У прес-конференції взяли участь: Руслана Маньковська – заступник голови Національної спілки краєзнавців України, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук, доцент; Світлана Махонько – керівник проекту «Музейні скарби України», головний редактор творчого об'єднання суспільних і науково-освітніх програм телерадіокомпанії УТР; Олександр Махонько – головний режисер творчого об'єднання суспільних і науково-освітніх програм телерадіокомпанії УТР; Оксана Голуб – завідувач Роменським краєзнавчим музеєм – філією Державного історико-культурного заповідника «Посулля»; Сергій Гальченко – виконавчий директор Асоціації музеїв України. Проект «Музейні скарби України» започаткований На-

ціональною спілкою краєзнавців України 2011 року. Перші вісім фільмів про осередки вивчення місцевої історії – краєзнавчі музеї, зокрема і про Роменський краєзнавчий музей, вже створені та були презентовані під час прес-конференції.

12 липня 2012 р. у столичній інформагенції «RegioNews» відбулася прес-конференція, організована Національною спілкою краєзнавців України і громадською організацією «Вікімедіа Україна». Вона присвячувалася 50-річчю від початку видання 26-томної «Історії міст і сіл України» і водночас 97-й річниці з дня народження відомого українського вченого, академіка Петра Тронька, одного з творців цього енциклопедичного видання. Тож було пошановано і пам'ять видатного науковця, залишивши по собі велику наукову спадщину, багато добрих справ на ниві історії і краєзнавства. У прес-конференції взяли участь заступник голови НСКУ, старший науковий співробітник Інституту історії НАН України, кандидат історичних наук Руслана Маньковська, директор Інституту державного управління і права Київського національного університету культури і мистецтв, доктор історичних наук Валентина Бездрабко, голова правління Громадської організації «Вікімедіа Україна», заступник головного редактора газети «Слово Просвіти» Євген Букет, виконавчий директор ГО «Вікімедіа Україна» Юрій Пероганич.

НСКУ співпрацює з ГО «Вікімедіа Україна» в проведенні фотоконкурсів «Вікі любить пам'ятки» та «Вікі любить землю», підготовці фотоальбомів, роботі в складі журі конкурсів. До складу журі конкурсів входили заступник голови НСКУ Р.В.Маньковська, відповідальний секретар НСКУ В. І. Дмитрук, прес-секретар НСКУ Є. В. Букет. Спілка спільно з ГО «Вікімедіа Україна» видала фотоальбом «Вікі любить пам'ятки» (упорядник Є. Букет, науковий редактор Р. Маньковська).

Спілка щорічно плідно співпрацює з Малою академією наук України, зокрема в проведенні Всеукраїнського конкурсу науково-дослідних робіт членів МАН України. В організації роботи конкурсу та в складі журі від НСКУ беруть активну участь Реєнт О. П., Маньковська Р. В., Дмитрук В. І., Гончаров О. П., Бажан О. Г., Чухліб Т. В., Томазов В. В., Григор'єва Т. Ф., Братчук Г. Й. та ін.

Національна спілка краєзнавців України заснувала три всеукраїнські краєзнавчі премії.

Премія імені Дмитра Яворницького присуджується щорічно окремим краєзнавцям, колективам краєзнавців або краєзнавчим організаціям і установам за вагомий внесок у справу вивчення, дослідження і популяризації історико-культурних і природних багатств рідного краю. Вручення премії здійснюється в листопаді, що приурочено до дня народження Д. І. Яворницького.

Премія імені академіка Петра Тронька присуджується з 2013 року щорічно окремим краєзнавцям за вагомий внесок у справу вивчення, дослідження і популяризації історико-культурних і природних багатств рідного краю. Премія присуджується за номінаціями:

– за висвітлення науково-краєзнавчої та громадської діяльності академіка Петра Тронька (дослідження проблем історії міст і сіл України, теоретичного та практичного краєзнавства);

– за науково-організаційну та просвітницьку діяльність в краєзнавстві (проведення конференцій, круглих столів, лекцій, семінарів, читань, експедицій, краєзнавчих заходів і проєктів, популяризація краєзнавства працівниками наукових, освітянських, туристичних, бібліотечних, архівних установ, засобів масової інформації);

– за внесок у музейну та пам'яткоохоронну справу: діяльність у сфері збирання, збереження та охорони історико-культурної спадщини України;

– за видання краєзнавчої літератури: монографій, нарисів, описів, путівників, довідників, окремих публікацій, циклів статей тощо.

Вручення премії здійснюється в липні, що приурочено до дня народження П. Т. Тронька.

Премія імені Героя України Михайла Сікорського присуджується з 2013 року щорічно окремим діячам за вагомий внесок у дослідження і збереження культурної спадщини України та розвиток музейної справи. Вручення премії здійснюється в жовтні, що приурочено до дня народження М. І. Сікорського, у межах Всеукраїнського історико-культурологічного форуму «Сікорські читання» у м. Переяслав-Хмельницькому (ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»).

2014 року за рішенням Президії правління НСКУ грошову винагороду всіх премій вирішено перерахувати Збройним Силам України.

Неодноразово у всеукраїнській і регіональній пресі публікувалися інтерв'ю та статті Голови НСКУ О. П. Реєнта і членів Президії правління НСКУ про діяльність Спілки та краєзнавчий рух загалом в Україні, зокрема у виданнях «Голос України», «Урядовий кур'єр», «День», «Слово Просвіти», «Культура і життя», «Освіта» та ін. Регулярно здійснюється інформаційне наповнення офіційного сайту Спілки.

Оскільки 2015 рік для Національної спілки краєзнавців України є ювілейним, на першому щорічному засіданні Президії правління НСКУ основні питання присвячувалися відзначенню 90-річчя НСКУ та 100-річчя Героя України, академіка Петра Тронька.

Уже цього року Спілка подала Київському міському голові В. В. Кличку документи та матеріали щодо перейменування однієї з вулиць Києва ім'ям академіка Петра Тронька. Серед інших запланованих ювілейних заходів можна виокремити наступні: прес-конференція в ІА «RegioNews»; Міжнародна наукова конференція «Дев'ятнадцять Слобожанські читання»; Всеукраїнська наукова конференція «Искать и удивляться значит то же», присвячена 100-річчю від дня народження П. Т. Тронька в Національному літературно-меморіальному музеї Григорія Сковороди на Харківщині; Урочистий пленум Правління НСКУ; науково-краєзнавча експедиція «Пам'ятні місця Слобожанщини Героя України, академіка Петра Тронька»; «Наукові читання на честь П. Т. Тронька» у рамках «Ольвійського форуму – 2015» на базі Чорноморського державного університету імені Петра Могили; науково-краєзнавча експедиція «Народне музейництво Закарпаття»; липневі Урочистості з нагоди відзначення 100-річчя від дня народження Героя України, академіка П. Т. Тронька, вручення Премії імені академіка Петра Тронька НСКУ 2015 р., круглий стіл «Петро Тронько: державник, учений, громадський діяч», урочисте відкриття погруддя П. Т. Троньку в м. Богодухові та меморіальної аудиторії у Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, виставка до 100-річчя від дня народження П. Т. Тронька в Національному заповіднику «Софія Київська», встановлення меморіальної дошки П. Т. Тронь-

ку на приміщені Національного заповідника «Хортиця»; просвітницький лекторій «Краєзнавство у розвитку духовних засад суспільства», Третє краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька в Національній історичній бібліотеці України; 34 Міжнародна науково-краєзнавча конференція молодих вчених, присвячена 100-річчю від дня народження Героя України, академіка П. Т. Тронька у Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна; виставка в Національній спілці краєзнавців України з нагоди 90-річчя НСКУ та 100-річчя академіка Петра Тронька; екскурсійний маршрут «Київські адреси Петра Тронька»; проведення ювілейних виставок, фотовиставок, краєзнавчих

читань, круглих столів, видання літератури за затвердженими планами регіональних і місцевих організацій НСКУ тощо.

Крім того, Національна спілка краєзнавців України протягом 2015 року запланувала видати ряд важливих у спілчанській діяльності видань. Одним із найзначніших є видання згаданого вище підручника для студентів вищих навчальних закладів «Основи краєзнавства». Також готуються до друку збірники «Національна спілка краєзнавців України в інформаційному просторі України», «Літопис Національної спілки краєзнавців України (2008–2015)». Ювілеям присвячуватиметься і випуск чергових номерів наукового журналу «Краєзнавство».

Джерела та література

1. II з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (25 груд. 1996 р., м. Київ): Матеріали та документи / Редкол.: П.Т.Тронько (голов. ред.) – К.: Рідний край, 1997. – 185 с.
2. III з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (29–30 жовтня 2003 року). Матеріали і документи / Упоряд.: О.Г. Бажан, В.І. Дмитрук, А.А. Ситник. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 160 с.
3. IV з'їзд Національної спілки краєзнавців України (28 жовтня 2008 року). Матеріали та документи. – Кам'янець-Подільський: видавець Зволейко Д.Г., 2009. – 232 с., іл.
4. V (позачерговий) з'їзд Національної спілки краєзнавців України (23 січня 2012 року). Матеріали та документи / Упоряд.: В. Дмитрук, Р. Маньковська. – К., 2012. – 182 с., іл.
5. XII Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція «Освітнє краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи», присвячена 200-річчю від дня народження українських просвітителів І. Вагилевича та М. Шашкевича (6–7 жовтня 2011 року): зб. матеріалів / Нац. акад. пед. наук України [та ін.]; [редкол.: П. Т. Тронько та ін.]. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2011. – 352 с.: табл.
6. Баженов Л. В. Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX століть: Становлення. Історіографія. Біобібліографія / Л. В. Баженов. – Хмельницький, 1995.
7. Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України / Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України», що відбулася 20 листопада 2013 р. в рамках Других краєзнавчих читань пам'яті П.Тронька / ДЗ «Нац. іст. б-ка України», Київ. нац. ун-т культури і мистецт.,
8. Нац. спілка краєзнавців України. – К., 2013. – (II Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька).
8. Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22 листоп. 2011 р. / ДЗ «Нац. іст. б-ка України», Київ. нац. ун-т культури і мистецт., Нац. спілка краєзнавців України; [редкол.: Скорохатова А. В. та ін.]; ред.: Кудласевич Т. С., Чеховська І. В.]. – К.: Виниченко, 2011. – 227 с.: портр. – (I Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька);
9. Верменич Я. В., Дмитрук В. І. Тронько Петро Тимофійович // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В.А.Смолій (голова) та ін. – Т. 10: Т–Я. – К.: Наук. думка, 2013. – С. 157–158.
10. Всеукраїнська спілка краєзнавців 1997–2003 роки / Упоряд.: О.Г. Бажан, А.А. Ситник. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 143 с.
11. Всеукраїнська спілка краєзнавців: від «А» до «Я» / Упоряд.: О.Г. Бажан, А.А. Ситник. – К., 2001. – 91 с.
12. Всеукраїнській спілці краєзнавців – 80 / Упоряд.: Р. Маньковська. – К., 2005. – 36 с.
13. Дем'янчук Г. С., Дем'янчук В. Г., Дем'янчук А. Г. Українське краєзнавство: сторінки історії. – К., 2006.
14. Джерела духовності: Науково-краєзнавчі експедиції Національної спілки краєзнавців України 2009–2013 рр. Документи та матеріали / За заг. ред. О.П. Реєнта; упоряд.: Є.В. Букет, С.Д. Гальчак, В.І. Дмитрук, Р.В. Маньковська. – Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2014. – 380 с.: 8 с. іл.
15. Дмитрук В. І. Виховання патріотизму починається з любові та вивчення рідного краю // Краєзнавство. – 2014. – № 3/4. – С. 135–137.

16. Дмитрук В. І. Зібрання в Полтаві // *Культура і життя*. – 2014. – № 29. – 9–18 липня. – С. 13.
17. Дмитрук В. І. З іменем Петра Тронька // *Культура і життя*. – 2015. – № 8–9. – 20 лютого. – С. 6.
18. Дмитрук В. І. Урочистий пленум, присвячений 85-річчю Національної спілки краєзнавців України // *Сумський історико-архівний журнал*. – 2010. – № VIII-IX. – С. 223–224.
19. Журнал «Краєзнавство»: 1927–2011 рр. – Повні електронні версії / Національна спілка краєзнавців України. – 2012 р.
20. *Історичне краєзнавство в Українській РСР / АН УРСР, Ін-т іст.* – К., 1989.
21. *Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 3б. ст. / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. Вип. 1–36.* – К., 1996–2011.
22. *Києвознавчі читання: історичні та етнокультурні аспекти: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка та 250-річчю від дня народження Максима Берлінського, [Київ, 27 березня 2014 р.] / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Іст. ф-т, Каф. етнології та краєзнавства, Нац. спілка краєзнавців України, Київ. міськ. орг.; [ред. кол.: О. П. Реєнт (голова) та ін.; упоряд. О. П. Гончаров, Н. В. Терес].* – К.: Фоліант, 2014. – 475 с.
23. *Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи: Науковий збірник.* – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 232 с.
24. *Краєзнавство. Науковий журнал.* – 1993–2014.
25. *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник.* – Київ – Кам'янець-Подільський, 2003. – Вип. 1. – 270 с.
26. *Краєзнавча Шевченкіана України. Матеріали XIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка, м. Канів, 24–25 жовтня 2014 р. / За заг. ред. О. П. Реєнта.* – Черкаси, 2014. – 364 с.
27. *Материк краєзнавства: Збірник присвячений лауреатам Премії імені Дмитра Яворницького Національної спілки краєзнавців України / Упоряд.: Р. Маньковська, В. Устименко, Є. Букет, О. Романцов.* – К.–Донецьк: ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство «ПРОМІНЬ», 2013. – 134 с.
28. *Обранець історії: зб. наукових праць [до 95-річчя від дня народження акад. НАН України Петра Тимофійовича Тронька: матеріали Перших читань, 19 листопада 2010 р.].* – Дніпропетровськ: Національна гірнична академія, 2011.
29. *Перший Всеукраїнський конкурс на кращий громадський музей / Упоряд.: П.В. Бабенко, В.І. Дмитрук, Г.О. Клепак, Р.В. Маньковська, А.О. Перевозник.* – К., 2009. – 27 с.
30. *Пленум правління Національної спілки краєзнавців України (12 червня 2009 р.): Матеріали та документи / Упоряд.: О.Г. Бажан, В.І. Дмитрук, В.М. Дудник, Г.О. Клепак, Р.В. Маньковська.* – К., 2010. – 42 с.
31. *Премія імені Дмитра Яворницького Національної спілки краєзнавців України / Упоряд.: В.І. Дмитрук, В.М. Дудник, Г.О. Клепак, Р.В. Маньковська.* – К., 2009. – 18 с.
32. *Прокопчук В. С. Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років ХХ – початку ХХІ ст. / наук. ред. П. Т. Тронько; МОН України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка.* – Кам'янець-Подільський: Оіном, 2009. – 600 с.
33. *Прокопчук В. С. Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – початку ХХІ ст.: від репресій, занепаду – до відродження, розквіту / наук. ред. П. Т. Тронько; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, Центр дослідж. іст. Поділля Ін-ту іст. України НАНУ.* – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005. – 600 с.
34. *Прокопчук В. С. Під егідою Українського комітету краєзнавства / Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, Центр дослідж. іст. Поділля Ін-ту іст. України НАНУ.* – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. – 312 с.
35. *Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки) / Авторський колектив: Л.Бабенко, С.Бабенко, Г.Білоус, та ін. / Голова редколегії Тронько П.Т.* – К.: Рідний край, 1991. – 480 с.: іл.
36. *Тронько П. Т. Звіт Правління Національної спілки краєзнавців України // Краєзнавство.* – 2009. – № 1/2. – С. 12–21.
37. *Тронько П. Т. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи).* – К., 2000. – 270 с.
38. *Тронько П. Т. Історія міст і сіл України в контексті регіональних досліджень. Досвід, проблеми, перспективи.* – К., 2001. – 18 с.
39. *Тронько П. Т. «Історія міст і сіл України»: досвід і нагальні проблеми видання // Краєзнавство.* – 2009. – № 3/4. – С. 40–42.
40. *Тронько П. Т. Краєзнавство у відродженні духовності та культури.* – К., 1994.
41. *Тронько П. Т. Краєзнавство України: здобутки і проблеми; До III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців. НАН України. Інститут історії України.* – К.: НАНУ, 2003. – 126 с.

42. Тронько П. Т. Національна спілка краєзнавців України: сторінки історії: книга-альбом /; [упоряд.: П. Бабенко та ін.; фото: М. Завгородній та ін.]. – К., 2010. – 120 с.: фотогр. Бабенко, Павло (упоряд.); Дмитрук, Володимир (упоряд.); Клепак, Григорій (упоряд.).

43. Тронько П. Т. Українське краєзнавство в ХХ столітті (до 75-річчя Всеукраїнської спілки краєзнавців). – К., 2002.

44. Тронько П. Т., Прокопчук В.С. Український комітет краєзнавства: історія становлення й наслідки діяльності // Краєзнавство. – 2010. – № 1/2. – С. 76–96.

45. Україна Тараса Шевченка: історико-краєзнавчі нариси / Упоряд.: Р. В. Маньковська, В. М. Мельниченко, голов. ред. О. П. Реєнт. – Харків: Фоліо, 2014. – 575 с.

46. Установча конференція Київської міської організації Національної спілки краєзнавців України (26 лютого 2010 року): Матеріали та документи. – К.: ТОВ Вид-во «Телесик», 2011. – 66 с.

47. Що ми залишимо нащадкам?: Збірник матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / Упоряд.: Я.В. Верменич, В.М. Іршенко. За ред. акад. НАН України В.А. Смолія. – К., 2008. – 552 с.

48. Я тобою, Україно, живу...: [літопис життя і діяльн. вчен., держ. і громад. діяча, акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька: фотоальбом] / [упоряд.: П. В. Бабенко та ін.; вступ. ст. акад. НАН України В. А. Смолія]. – К.: Фенікс, 2010. – 199 с.: фотогр.